

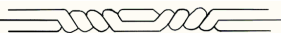

Misiunea Bisericii Ortodoxe în contextul disputei isihaste și în contemporaneitate

Lorela TUDOR*

Abstract: *The famous hesychast controversy has an extremely important role in nowadays life of the Church, that is, to bring to our attention practical missionary modalities modeled after the Palamite one. The 14th century has represented, for the history of the Church and of theology, the confrontation between the Byzantine doctrine and the Latin thought. It is necessary to have the most thorough and correct understanding of the so-called 'Palamite theology' and of the essence of the philosophical thinking of then and now, in order to maintain a genuine and spiritually prolific dialogue between the Church and the modern world. The conflict between the mystical dimension (the theoria) and the rationalist, intellectualist, one is more visible and stronger than ever. The secularism is a historical and actual fact that cannot be denied. We consider that the writings of Saint Gregory Palamas, under the form of sermons, homilies and letters, in answer to the attacks against the Athonite hesychast tradition coming from some rationalists and*

* PhD Candidate, Faculty of Orthodox Theology at „București” University in Bucharest, Romania.

philosophers, can represent a source of inspiration for the Orthodox Church in the contemporary missionary-pastoral and dialogic-ecumenical context.

Key words: *hesychasm, controversy, dialog, work, theology.*

Introducere

Controversa isihastă a reprezentat un moment deosebit de important în istoria Bisericii Ortodoxe din secolul al XIV-lea, prin reactualizarea și redefinirea tradiției isihaste athonite.

În acest context al disputelor pe plan teologic, Biserica a ieșit biruitoare, apărându-și doctrina și tradiția prin implicarea unor reprezentanți de seamă, clerici, călugări dar și membri ai clasei politice. Principalul apărător al dreptei credințe a fost Sfântul Grigorie Palama, arhiepiscop al Tesalonicului (+14 noiembrie, 1359), a cărui gândire teologică s-a dovedit a fi în acord cu Tradiția și doctrina Bisericii, cu Sfânta Scriptură și cu experiențele mistice ale Sfinților Părinți. Putem afirma că teologia s-a aflat dintotdeauna în legătură cu experiențele eclesiale.

Problema energiilor necreate, dezbătută în secolul al XIV-lea și definită de Sfântul Grigorie, este cât se poate de actuală și astăzi, revenind în atenția mediilor academice atât ortodoxe, cât și catolice. Învățătura energiilor divine reprezintă temelia credinței autentice într-un Dumnezeu Personal, în posibilitatea îndumnezeirii omului și a transfigurării întregii creații.

Clarificarea distincției dintre esența divină și energiile necreate se referă la înlăturarea confundării lui Dumnezeu cu cele contemplate „dimprejurul Lui”². Însă, tocmai către această identificare urmăresc noile mișcări pseudo-religioase, respectiv secularismul, să-l conducă pe om, pentru ca astfel Dumnezeu să fie exclus în totalitate din realitatea existenței sale.

² Sfântul Grigorie Palama, *Opere complete*, vol. II, Introd., trad. și note Cristian Chivu (coord.), București, Ed. Gândul Aprins, 2013, p. 83.

Astăzi, secularismul, ca „proces în schimbarea relației dintre religie și societatea modernă”³ afectează inclusiv viața Bisericii și pe credincioșii săi. Ni se propune o antropologie axată aproape în exclusivitate pe importanța trupului, întrucât acesta poate fi ușor de manipulat, aplecat fiind, prin natura sa, către patimi.

Referitor la această problematică, dr. Violeta Barbu, coordonator al Centrului de Antropologie Juridică al Institutului de Istorie Nicolae Iorga din București, afirmă următoarele:

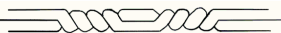
„Reflexul oricărei puteri lumești acționează în sensul slăbirii capacității eului nostru de a se lega de un Tu care l-a creat, reducând dorințele pe care Creatorul le-a sădit în fiecare persoană, dorința de bine, de frumos, de adevăr, de frumusețe, de iubire. Anularea progresivă a subiectului are drept consecință centralitatea corpului, pe care cultura majoritară poate să îl exalte și să îl manipuleze, supunându-l și omologându-l după propriile ei modele și mode culturale. Dar procesul alienării merge și mai departe în postmodernitate. Aceasta nu mai opune sufletul trupului, ci, în chip mai subtil, îi opune omul propriului său corp. În această dedublare, corpul se detașează de om, se transformă într-un obiect care poate fi plasmat, reificat, comercializat”⁴.

Scopul Bisericii este acela de a călăuzi omenirea spre îndumnezeire, de altfel acesta reprezentând și scopul creației. Prin pătrunderea secularismului în viața Bisericii se pierde obiectivul principal al acesteia, după cum afirmă mitropolitul Hierotheos Vlachos: „Secularismul în Biserică se raportează direct la pierderea adevăratului obiectiv al Bisericii. [...] O biserică care nu îl vindecă pe om, ci se ocupă cu alte probleme, este o Biserică secularizată”⁵.

³ Owen Chadwick, *The Secularization of the European Mind in the 19th Century*, Cambridge, Ed. CUP (Cambridge University Press), 1990, p. 264.

⁴ Dr. Barbu Violeta, *Biserica și provocările secularismului: corpul și etica lui*, în „Revista Dialog Teologic”, nr. 27/2011, p.13.

⁵ Mitropolit Hierotheos Vlachos, *Secularismul în Biserică, o falsificare a Duhului Adevărat și calea către eșec și deznădejde*, <http://www.cuvantul-ortodox.ro/2010/12/10/mitropolitul-hierotheos-vlachos-despre-cel-mai-grav-pericol-secularismul-in-biserica-ca-falsificare-a-duhului-adevarat/> (accesat la

Prin implicarea sa în controversa isihastă, Palama a combătut concepția apuseană a lui Varlaam, potrivit căreia, cunoașterea lui Dumnezeu este dincolo de experiența sensibilă, Dumnezeu fiind, prin urmare, incognoscibil. În același timp, a fost respinsă și filosofia greacă profană.

Doctrina energiilor necreate apără posibilitatea îndumnezeirii omului, aceasta reprezentând, de fapt, esența teologiei în general și a antropologiei în special. De asemenea, această învățătură a ferit ortodoxia de sistemele filosofice și teologice care presupuneau o cunoaștere a lui Dumnezeu rațională, de tip scolastic, o separare radicală între transcendență și imanență, între divinul necreat și realitatea sensibilă, creată.

Ne propunem să redescoperim importanța acestei doctrine și modul în care poate fi aplicată în contextul eclesiologic, social, cultural și politic actual.

Misiunea Bisericii în contextul disputei isihaste

Controversa isihastă s-a desfășurat într-o perioadă de declin a Imperiului bizantin din prima jumătate a secolului al XIV-lea, cauzat atât de criza financiară acută, cât și de războaiele interne purtate între Andronic al II-lea și Andronic al III-lea, apoi între Ioan al V-lea Paleologul și Ioan al VI-lea Cantacuzino.

În momentele de cumpănă din istoria politică a Bizanțului, Sfântul Grigorie Palama nu a rămas indiferent. Imediat după moartea lui Andronic al III-lea, patriarhul Ioan Calecas l-a îndepărtat de la putere pe Marele Domestic Ioan Cantacuzino. În acest moment Sfântul Grigorie a căutat să aducă pacea între cele două tabere și a bunei înțelegeri: „Ce ar fi trebuit să facem, scrie el monahilor din Athos, când a început discordia? Să întărâtăm compatrioții unii împotriva altora sau să-i facem să înțeleagă că erau mădulare ale unui singur trup și că nu trebuie să se comporte cu compatrioții ca și cu

data de:23.08.2015).

niște străini...? Astfel am fost desemnați de soartă pentru a fi apărător al păcii”⁶.

Aceste dispute interne l-au determinat pe Palama să intervină inclusiv în politică, cu scopul de a înlătura principala cauză a decăderii bizantine și de a combate nedreptatea și necinstea. Apărându-l pe Cantacuzino, își arăta de fapt preferințele susținute de încrederea în ortodoxia demonstrată de acesta, comparativ cu cea a altor politicieni bizantini. Tocmai pe această încredere s-a bazat atitudinea sa fermă chiar și atunci când era supus unor șantajuri de ordin politic. Nu s-a lăsat intimidat nici de acuzele patriarhului Ioan Calecas împotriva sa și a „palamiților”, cunoscând adevărata intenție a aceluia în calitate de pretendent la regență. Palama rămâne până la final loial împărătesei Ana și guvernului, în ciuda unor decizii care, la prima vedere, păreau antipalamite, însă acestea erau îndreptate doar împotriva imaginii sfântului de adversar politic. Pe plan doctrinal, însă, Ana a fost întotdeauna de partea isihaiștilor.

Acest episod din istoria tulbure a Bizanțului scoate în evidență personalitatea de excepție a Sfântului Grigorie, dând dovadă de fidelitate față de teologia și tradiția ortodoxă și respingând de fiecare dată compromisurile dogmatice în vederea unirii bisericilor, chiar cu prețul pierderii isihiei⁷.

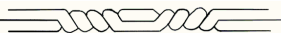
Prin opera sa, Palama a apărut, de asemenea, viața duhovnicească a isihaiștilor și metoda lor de rugăciune în fața atacurilor lui Varlaam de Calabria.

Cu ocazia discuțiilor teologice de la Constantinopol (1333-1334) în vederea unirii Bisericilor, redactează primele sale lucrări dogmatice intitulate *Tratate apodictice asupra purcederii Sfântului Duh*, în anul 1335⁸, la schitul Sfântul Sava, cu scopul respingerii

⁶ Jean Meyendorff, *Introduction à l'étude de Grégoire Palamas*, Editions du Seuil, 1959, p. 97.

⁷ Sfântul Grigorie Palama, *Epistola I către Akindin*, în *Opere complete*, vol. II, p. 55.

⁸ Jean-Claude Larchet, *Introduction, în Traités apodictiques sur la procession du Saint-Esprit*, Paris-Suresnes, Les Éditions de l'Ancre, 1995, p. 14.

doctrinei latine referitoare la Filioque. Acest fapt reiese clar din titlurile celor două tratate: *Primul (Un prim) tratat apodictic, demonstrând că Duhul Sfânt nu purcede de la Fiul, ci doar de la Tatăl; Al doilea tratat apodictic despre purcederea Sfântului Duh, dovedind că El nu provine de la Fiul, și împotriva citărilor Scrierilor dumnezeiești propuse astăzi de Latini în apărarea lor.*

Aflăm din cercetările lui Sinkewicz și ale lui Larchet că Sfântul Grigorie a scris mai sus menționatele *Tratate apodictice* la cererea prietenilor săi din Tesalonic, dornici să afle părerea sa cu privire la doctrina Filioque, după ce probabil aflaseră deja de compromisul doctrinal pe care Varlaam îl încerca la Constantinopol. Palama va afla în curând despre Tratatele anti-latine ale Calabrezului, a căror copie va ajunge în mâinile sale cu ocazia sărbătorii Cincizecimii⁹.

Însă, oricare ar fi fost motivul redactării *Tratatelor apodictice*, ele rămân o dovadă a implicării Sfântului Grigorie în misiunea Bisericii de apărare și transmitere a teologiei și a tradiției ortodoxe. Din opera sa, o parte fiind scrisă în închisoare, ori în exil, pe lângă talentul său oratoric, reiese clar înalta pregătire atât în domeniul teologiei, dar și în cel al filosofiei profane. Întreaga sa operă are ca fundament literatura ascetică și mistică a Părinților greci¹⁰.

Misiunea Bisericii în contextul actual

Principala problemă cu care se confruntă astăzi lumea este secularizarea, sinonimă cu noțiunile de desacralizare, descreștinare și laicizare. Omul modern nu mai are nevoie de Hristos în viața sa, aflându-se într-o continuă căutare de metode și mijloace pentru dobândirea autonomiei. De altfel, părintele profesor Dumitru Popescu constată că „marea problemă pe care secularizarea o ridică în fața creștinismului constă în tendința lui de a orienta pe om mai mult față

⁹ Jean-Claude Larchet, *Introduction*, p. 16; Antonis Fyrigos, *Opere contro i latini*, Cită del Vaticano, Biblioteca apostolica vaticana, 1998, p. 229.

¹⁰ J. Meyendorff, *Introduction...*, p. 49.

de lumea de aici, decât față de lumea spirituală¹¹.

Viața Bisericii este și ea afectată de anumite aspecte ale secularizării. Accentuarea unui antropocentrism autosuficient a condus la eliminarea lui Dumnezeu din viața omului și la acordarea unei importanțe excesive rațiunii umane. Potrivit noilor descoperiri în plan științific, omul este capabil, prin intermediul propriului intelect, de autovindecare, autocunoaștere și autoevoluție, deci de automântuire.

Isihasmul, ca doctrină a Bisericii Ortodoxe, reprezintă calea cea mai sigură către scopul creației: îndumnezeirea. Acesta propune unirea omului în integralitatea sa, trup și suflet - și, prin extindere, a întregii creații - cu Dumnezeu cel Personal, în har.

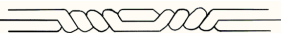
Această formă de meditație mistico-religioasă este înlocuită în zilele noastre de o alta considerată „modernă”, însă, antireligioasă, și anume, yoga. Deși, aparent, în plan exterior există asemănări între cele două, totuși deosebirile sunt cruciale. Spiritualitatea ortodoxă nu cere omului, prin practicarea rugăciunii inimii, renunțarea la conștiința propriului eu, ci îl îndeamnă la descoperirea lui Hristos în interiorul său, pe Care L-a primit mai înainte prin Sfintele Taine. Experiența trăită de Sfântul Apostol Pavel reprezintă o confirmare a acestui fapt: „Nu mai trăiesc eu, ci Hristos trăiește în mine” (Galateni 2, 20).

Astăzi există o bogată ofertă a așa-numitelor mișcări neo-religioase, sau, mai bine zis, pseudo-religioase, cu tentă orientală, ce propun diferite tipuri de meditație, printre care cele mai cunoscute și apreciate sunt yoga și Zen.

Părintele Prof. Dr. Nicolae Achimescu afirmă următoarele:

„Între multe cauze care au condus și conduc la proliferarea fenomenului neoreligios trebuie amintite, în primul rând, multiculturalitatea societății contemporane și secularizarea ei tot mai accentuată, dar și tendința crescândă spre individualism a omului postmodern. Totodată, o parte a generației tinere de astăzi din România

¹¹Pr. Prof. Dr. Dumitru Popescu, *Teologie și cultură*, București, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, 1993, p.66.

și, mai cu seamă, cei cu preocupări intelectuale și spirituale sunt atrași de «oferta» unor noi mișcări religioase și pseudo-religioase, întrucât reprezintă ceva nou și exotic pentru ei. Educația atee primită în unele familii le-a creat anumite prejudecăți și o anume rezervă față de Biserică și învățătura ei. În același timp, ei percep tradițiile și tot ceea ce este tradițional într-un sens peiorativ, ca ceva desuet și în contradicție cu modernitatea și postmodernitatea. De aceea, curiozitatea inerentă vârstei, «incompatibilitatea» învățăturii și tradițiilor Bisericii cu educația și convingerile lor, dublate de o anume «sete» spirituală nativă, le stimulează tot mai mult tentația spre noi forme de religiozitate. În acest mod, condițiile spre o aderare la acestea, sau cel puțin o încercare în acest sens, sunt îndeplinite, mai cu seamă că multe dintre noile «oferte» nu-l constrâng neapărat să creadă în existența unui Dumnezeu personal, întrucât el însuși se poate substitui lui Dumnezeu, devenind autorul propriei sale «eliberări» sau «mântuirii»¹².

O altă variantă „modernă” către descoperirea Eu-lui sau, mai corect spus, a Ego-ului, în afara oricărei raportări la divinitate, o reprezintă psihologia cuantică ce definește sufletul uman ca fiind o energie vitală: „Ceea ce dă acestui câmp vibrațional (corpul uman) proprietatea de a fi în viață, este energia vitală ce servește ca forță vitală, iar sursa ei este faimoasa Energie Universală, conținută în Câmpul de Energie Universală”¹³. Această energie vitală se află în legătură cu celelalte energii umane individuale și, deci, într-un raport de influențare reciprocă prin diversele unde energetice - gândurile - emise de creier. De asemenea, aceeași ramură a psihologiei propune posibilitatea materializării propriilor gânduri, astfel încât omul nu se mai înfățișează ca fiu al lui Dumnezeu, ci ca sclav al propriei sale minți și gânduri. Stările sufletești reprezintă energii, pozitive sau negative,

¹² Pr. Prof. Dr. Nicolae Achimescu, *Provocări ale noilor mișcări religioase și pseudo-religioase în lumea de astăzi. Evaluare din perspectivă creștină*, <http://www.prorelis.ro/2015/06/12/provocari-ale-noilor-miscari-religioase-si-pseudo-religioase-in-lumea-de-astazi-evaluare-din-perspectiva-crestina/>, accesat la data de 25.08.2015, ora 15:00.

¹³ Gh. Coman, *Psihologie Cuantică*, Iași, Ed. PIM, 2013, p. 130.

ce pot fi influențate de energiile celorlalți oameni prin contact direct sau indirect. Însă, pentru a se feri de acestea, nu va apela niciodată la Taina Spovedaniei, întrucât omul dispune de toată energia de care are nevoie pentru a trăi și pentru dezvoltarea sa. El nu mai are nevoie de ajutorul lui Dumnezeu, rugăciunea devenind, de asemenea, inutilă.

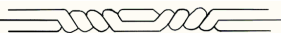
Înțelegem că omul se află într-o permanentă căutare și descoperire a sinelui, întrucât, acest sine este după chipul și asemănarea Creatorului, deci, el reflectă atât originile, cât și scopul vieții pământești.

Însăși viața aceasta și întreaga creație, precum și setea de cunoaștere, căutarea sub toate aspectele ei și dorința de desăvârșire reprezintă trepte ale urcușului spiritual către atingerea scopului suprem: îndumnezeirea.

Concluzii

În contextul lumii actuale, în care efectele secularizării lipsite de moralitate se resimt din ce în ce mai mult, este absolut necesară cunoașterea teologiei, a vieții și a misiunii Sfinților Părinți. Doar printr-o înțelegere cât mai corectă a credinței ortodoxe și a asumării într-un mod cât mai responsabil a acesteia pot fi posibile recunoașterea și respingerea a ceea ce este fals, neautentic. Propriile noastre experiențe reprezintă pentru fiecare dintre noi un adevăr de neclintit, cu atât mai autentic cu cât la baza acestuia stau experiențele mistice și personale ale Sfinților Părinți, ale relației lor cu Dumnezeu cel Transcendent.

Astfel, exemplul personal al clericilor, monahilor, dar și al mirenilor de rând, în ceea ce privește trăirea conștientă a unei vieți în Hristos, după modelul patristic, poate reprezenta cea mai rodnică metodă de misiune printre cei ce se află, încă, în căutarea rostului lor în lume și a căii celei adevărate.

Bibliografie

Lucrări:

1. Chadwick, Owen, *The Secularization of the European Mind in the 19th Century*, Cambridge, Ed. CUP (Cambridge University Press), 1990.
2. Coman, Gheorghe, *Psihologie Cuantică*, Ed. PIM, Iași, 2013.
3. Fyrigos, Antonis, *Opere contro i latini*, Cità del Vaticano, Biblioteca apostolica vaticana, 1998.
4. Larchet, Jean-Claude, *Introduction*, în *Traités apodictiques sur la procession du Saint-Esprit*, Paris-Suresnes, Les Éditions de l'Ancre, 1995.
5. Meyendorff, Jean, *Introduction à l'étude de Grégoire Palamas*, Editions du Seuil, 1959.
6. Popescu, Dumitru, *Teologie și cultură*, București, Ed. Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, 1993.
7. Sf. Grigorie Palama, *Epistola I către Akindin*, în *Opere complete*, vol. II, trad. și note Cristian Chivu (coord.), București, Ed. Gândul Aprins, 2013.
8. Sinkewicz, Robert E., *The doctrine of the knowledge of God in the initial discussions between Barlaam the Calabrian and Gregory Palamas*, Oxford, Trinity Term, 1979.

Articole:

1. Barbu, Violeta, *Biserica și provocările secularismului: corpul și etica lui*, în „Revista Dialog Teologic”, nr. 27/201.
2. Carebia, Adrian, *Distincția dintre persoană și natură în polemica Sfântului Grigorie de Nazianz cu Apolinarie*, în „Mitropolia Olteniei”, anul LVI, nr. 1-4/2004.
3. Stăniloae, D., *Semnificația Luminei dumnezeiești*, în „Ortodoxia”, an. XXVIII, (1976), nr. 3-4.

Surse Web:

1. Achimescu, Nicolae, *Provocări ale noilor mișcări religioase și pseudo-religioase în lumea de astăzi. Evaluare din perspectivă creștină*, <http://www.prorelis.ro/2015/06/12/provocari-ale-noilor->

miscari-religioase-si-pseudo-religioase-in-lumea-de-astazi-evaluare-din-perspectiva-crestina/, (accesat la data de: 25.08.2015).

2. Vlachos, Hierotheos, , *Secularismul în Biserică, o falsificare a Duhului Adevărat și calea către eșec și deznădejde*, <http://www.cuvantulortodox.ro/2010/12/10/mitropolitul-hierotheos-vlachos-despre-cel-mai-grav-pericol-secularismul-in-biserica-ca-falsificare-a-duhului-adevarat/> (accesat la data de:23.08.2015).

